

Struktura rada osoba s oštećenjem vida u postindustrijskom društvu

Anušić, Darijo

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:952337>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Darijo Anušić

**Struktura rada osoba s oštećenjem vida
u postindustrijskom društvu**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Darijo Anušić

**Struktura rada osoba s oštećenjem vida
u postindustrijskom društvu**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2024.

Sažetak

Nadahnuo teorijom o postindustrijskom društvu, u ovom radu provodi se analiza socio-ekonomskih izazova i društvenih promjena koje su utjecale na strukturu rada i zanimanja osoba s oštećenjem vida u predindustrijskom, industrijskom i postindustrijskom razdoblju. Pritom se koriste zapisi osobnih iskustava slijepih i slabovidnih osoba, kao i osobna iskustva autora ovog rada prikupljena metodom sudjelovanja s promatranjem. Uz razvojno-regresivne učinke društvenih promjena, analiziraju se i određeni modeli organizacije rada, te se uspoređuju s mogućnostima osoba s oštećenjem vida.

Ključne riječi: struktura rada, postindustrijsko društvo, osobe s oštećenjem vida, razvojni i regresivni učinci, organizacija rada

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Socio-ekonomski izazovi u zapošljavanju osoba s oštećenjem vida	3
3. Struktura zanimanja osoba s oštećenjem vida prema tipovima društva	7
4. Razvojni i regresivni učinci društvenih promjena na zapošljivost osoba oštećena vida..	12
5. Organizacija rada i produktivnost osoba s oštećenjem vida.....	15
6. Zaključak	19
7. Literatura	20

1.Uvod

U sociologiji, rad je (prema Giddensu, 2007) definiran kao fizička ili mentalna aktivnost koja sadrži nekoliko sljedećih karakteristika. Prva od njih je zamjena određene ljudske aktivnosti za novac (nadnica, primanja ili plaća) kojom se, više ili manje, osigurava osnovna egzistencija ili pristojan život, što najvećim dijelom ovisi o kupovnoj moći. Druga ključna karakteristika rada, koja više zadire u nematerijalne vrijednosti, jest ta da se radom demonstriraju individualne vrijednosti pojedinca kao i njegov status, uloga i identitet u društvu. Nadalje, rad omogućuje pristup situacijama koje su često drugačije od zadataka unutar vlastitog doma, čime se omogućava dodatna raznovrsnost aktivnosti unutar svakodnevnih rutine. Uz pomoć aktivnosti na radnom mjestu, najčešće se ostvaruju mnogi društveni kontakti, kako oni profesionalni koji su bitni za daljnji razvoj zanimanja ili profesije, tako i oni u obliku prijateljstava i poznanstava koji isto tako mogu biti važni za daljnji osobni i radni napredak, egzistenciju ili obogaćivanje samog doživljaja života.

Pojam "postindustrijsko društvo" prvi je upotrijebio Daniel Bell, američki sociolog i autor knjige "Dolazak postindustrijskog društva", čija su istraživanja još u 1950-im godinama pokazala da je došlo do radikalne promjene u podjeli rada, kako u razvijenim kapitalističkim državama zapadne civilizacije, tako i u socijalističkim državama tadašnjeg "istočnog bloka". Te su se promjene, koje Bell naziva postindustrijskim promjenama, ponajprije očitovale u značajnom porastu uslužnih zanimanja i djelatnosti, te, sukladno tome, smanjenju udjela industrijskih radničkih zanimanja. Dakle, postindustrijsko društvo spomenuti autor definira kao "društvo u kojem dominiraju uslužne nad proizvodnim djelatnostima, što dovodi do promjene u strukturi zanimanja i vrsti rada". Stoga se u postindustrijskom društvu naglasak više ne stavlja na materijalne resurse kao u industrijskom tipu društva, nego na procesuiranje i kodifikaciju teorijskog znanja koje najčešće služi kao izvor budućih inovacija. Iz toga se može primijetiti da je postindustrijsko društvo usmjereno na budućnost uz kontrolu tehnologije i tehnoloških dostignuća, kao i na proces odlučivanja uz stvaranje nove intelektualne tehnologije. Kao potvrđan primjer navedenog, ističe se citat na samom početku knjige "(Za)što raditi u postindustrijskom društvu", autora Krešimira Peračkovića, u kojem

direktorica jedne od najnaprednijih IT kompanija u Hrvatskoj izjavljuje: "Naša tvrtka više ne koristi papir, već razne alate, softverske aplikacije. Praktički nemamo administracije. Implementirali smo poslovni sustav koji pokriva sve naše poslovne procese. Više od 85% zaposlenih u kompaniji ima visoku stručnu spremu" (izjava iz 2003. godine).

U spomenutoj knjizi, Peračković u skladu s demografskim promjenama i promjenama u socio-profesionalnoj strukturi rada koje se pojavljuju u postindustrijskom razdoblju, postavlja sljedeća pitanja:

1. Što raditi u postindustrijskom društvu? Naime, "u postindustrijskom društvu uočen je problem nestanka brojnih industrijskih zanimanja zbog informatizacije i automatizacije proizvodnje, kao i usluga, a u hrvatskom slučaju i zbog tranzicije, to jest povratka u kapitalizam kroz proces privatizacije, pa se pojavio problem nezaposlenosti uslijed tehnoloških viškova i restrukturiranja gospodarskih djelatnosti."
2. Zašto raditi u postindustrijskom društvu? Ovo pitanje "upućuje na problem nestajanja tradicionalnog poimanja rada kao dominantnog društvenog djelovanja u industrijskom društvu i nastajanja novih obrazaca djelovanja u postindustrijskom društvu na kojima se može zarađivati i od kojih se u tom društvu može živjeti."
3. Za što raditi u postindustrijskom društvu? Ovim pitanjem Peračković (2010.) propituje problem manjih plaća i gubitka radničkih prava, kako u bivšim zemljama blagostanja na Zapadu, tako i u bivšim socijalističkim zemljama. To se prvenstveno odnosi na nestanak sigurnosti zaposlenja odnosno cjeloživotnog posla, te na gubitak ostalih socijalnih beneficija na koje su prijašnje generacije imale pravo, uz uspostavljanje novih i "fleksibilnih" oblika rada.

S obzirom na to da se gornja pitanja odnose na većinu radno aktivnog stanovništva (osobe bez invaliditeta), ona se mogu primijeniti i na određenu skupinu osoba s invaliditetom - u ovom slučaju to su osobe s oštećenjem vida - odnosno slijepi i slabovidne osobe. Iako je u populaciji osoba s oštećenjem vida vrlo nizak postotak zaposlenosti jer spadaju u skupinu najteže zapošljivih osoba s invaliditetom, njih također pogađa problem nestajanja tradicionalnih zanimanja zbog sve veće automatizacije radnih mjesta, kao i gubitak

cjeloživotnog zaposlenja i niskih plaća, što sa sobom nosi posljedicu da zasluženose nose nezavidan epitet socijalno ugrožene skupine stanovništva. Međutim, kako su određene društvene promjene poput razvoja tehnologije i sve većeg stupnja automatizacije proizvodnje i usluga potaknule određene regresivne učinke, istovremeno su dovele i do određenih razvojnih učinaka koji mogu pomoći da se ova društvena skupina aktivnije i ravnopravnije uključi u svijet rada, te da ravnopravnije participira i poveća svoju produktivnost na radnim mjestima.

Uz analizu najčešćih zanimanja slijepih i slabovidnih osoba u pojedinim sektorima, razmotrit će se i neki organizacijski modeli kao što su tejlORIZAM, fordizam i postfordizam, s obzirom na to da su isti obilježili svijet rada zadnjih nekoliko desetljeća 19. i u cijelom 20. stoljeću, te usporediti s mogućnostima obavljanja radnih zadataka osoba s oštećenjem vida.

2. Socio-ekonomski izazovi u zapošljavanju osoba s oštećenjem vida

Kao što je spomenuto u uvodu, rad je aktivnost od koje se očekuje egzistencija i financijska sredstva za život dostojan čovjeka, no ta se sredstva moraju namaknuti iz profita poslodavca, što znači da je cijeli proces usko povezan s tržišnim društvom - u kojem je danas pretežito zastupljena tržišna, a ne socijalna ekonomija (Varufakis, 2015). U socijalnoj ekonomiji ciljevi su više usmjereni na rješavanje društvenih pitanja, dok u tržišnoj ekonomiji poslodavci nastoje zaposliti što produktivnije djelatnike, a to invaliditet u većini slučajeva može umanjiti, pa stoga može doći do sukobljavanja nekih društvenih vrijednosti, najčešće produktivnosti (profitabilnosti) i humanosti (socijalne osjetljivosti). Upravo je to tržišno natjecanje razlog gašenja mnogih prilagođenih radionica u kojima su slijepi i slabovidne osobe manualnim radom ili uz određenu pomoć prilagođenih alata i strojeva, stvarale jednostavne proizvode (Chazal, 1999). Naravno, danas zbog pojave masovne proizvodnje i automatizacije, takvi proizvodi više nisu mogli cjenovno konkurirati na tržištu.

Međutim, pored tog osnovnog ekonomskog izazova vezanog uz rad osoba s invaliditetom, postoje i oni drugi, društveni ili socio-psihološki izazovi koji ih često sprječavaju da uopće

dođu do radnog mjesta (Stančić i sur., 1979). S obzirom na to da je općeprihvaćeno mišljenje u društvu, ali i u medicini, kako vid predstavlja najvažnije ljudsko osjetilo putem kojeg primamo više od 80% informacija iz okoline, gubitak tog osjetila smatra se velikom preprekom za uspješno obavljanje mnoštva poslova i radnih zadataka. No, ponekad se u tom slučaju radi o običnim predrasudama nastalih zbog neznanja, nedovoljne educiranosti ili nedovoljne informiranosti o mogućnostima osoba s oštećenjem vida, te o mogućnostima prilagodbe radnih mjesta uz pomoć inovativnih rješenja i asistivnih tehnologija (Chazal, 1999). Zbog mogućeg socijalnog utjecaja na relaciji "radno aktivno društvo - slijepi i slabovidne osobe", možemo s velikom vjerojatnošću utvrditi da predrasude na temelju nesamostalnosti i radne nesposobnosti zasigurno predstavljaju najveću prepreku za zapošljivost populacije osoba oštećena vida jer konformistička stajališta u društvu mogu znatno utjecati i na njihovu motivaciju za dodatno usavršavanje i obrazovanje, te aktivno traženje posla.

Kako objašnjavaju Aronson i suradnici (2005.), "u društvu u kojem prevladavaju stereotipne informacije i u kojem diskriminacija postane norma, postoji mogućnost nastanka institucionalizirane diskriminacije". Primjeri iz prakse ovdje se mogu odnositi na institucije koje ne osjećaju korektnost i odgovornost da pripadnike spomenute populacije obavijeste o natječajima za nova radna mjesta, kao i tvrtke koje odmah u prvom krugu natječaja za posao eliminiraju slijepi i slabovidne osobe iz daljnjeg apliciranja za određeno radno mjesto. Štoviše, citat iz udžbenika „Socijalna psihologija“ jasno kaže: "Budući da se stereotipi i predrasude većinom zasnivaju na pogrešnim informacijama", analitičari društva dugo su vjerovali da je za njihovo smanjenje dovoljna samo kvalitetna edukacija odnosno pružanje točnih informacija. Međutim, kako je američki sociolog Paul Felix Lazarsfeld uspio dokazati, to se pokazalo kao naivna nada (Aronson i sur., 2005).

Razlog zašto samo edukacija nije dovoljna, leži u tome što se predrasude, pored kognitivnih, sastoje i od emocionalnih te ponašajnih komponenti. Stoga je za učinkovitije smanjenje predrasuda uz pomoć takozvane "hipoteze kontakta", potrebno ostvariti nekoliko dodatnih uvjeta.

U svom izuzetno vrijednom djelu "Priroda predrasuda", Allport (1954) ovako formulira "hipotezu kontakta": "Predrasude se mogu smanjiti ravnopravnim kontaktom između većinskih i manjinskih grupa u ostvarenju zajedničkih ciljeva. Učinak je znatno olakšan ako taj kontakt podržavaju institucije odnosno zakoni, običaji ili lokalna atmosfera), te ako je organiziran tako da vodi opažanju zajedničkih interesa i opće humanosti između članova dviju grupa". Međutim, kasnija istraživanja (Aronson i sur., 2005) pokazala su da "hipoteza kontakta" može biti uspješna u smanjenju ili rušenju predrasuda samo ako su ispunjeni određeni uvjeti.

Prva dva uvjeta su međusobna ovisnost i zajednički cilj: potrebno je poticati situacije u kojoj se uspješno postizanje zajedničkog cilja može ostvariti samo u suradnji. Treći uvjet je zajednički status odnosno izjednačenje u terminima statusa i moći unutar radnog okruženja s ciljem smanjenja stereotipa na relaciji "nadređeni - podređeni", jer pretjerane stereotipne razlike mogu umanjiti želju za usvajanjem novih informacija, nužnih za ostvarivanje suradnje i rušenje tih istih stereotipa. Međutim, ovaj je uvjet, zbog česte hijerarhije i potrebnog vodstva u svijetu rada, ponekad teško u potpunosti ostvariti. Četvrti uvjet kaže da bi se kontakti među zaposlenima trebali povremeno ostvarivati u prijateljskom i neformalnom okruženju, bez obzira na tjelesne nedostatke i razlike, što se danas često manifestira kroz takozvani *team-building*. Kako se ne bi stvorilo vjerovanje da su individualne sposobnosti iznimka, peti uvjet kaže da je nužno kroz prijateljske i neformalne interakcije upoznati više uspješnih osoba s invaliditetom jer se u suprotnom stereotipna vjerovanja mogu vratiti. Situacija u kojoj "nadređeni" unutar radnog okruženja stvori i potiče normu prihvaćanja i tolerancije, ostali članovi tima vrlo vjerojatno će uskladiti svoje ponašanje s tom normom. Na toj spoznaji o moći socijalnih normi, temelji se šesti uvjet. Drugim riječima, kontakt često rezultira smanjenjem predrasuda u trenutku kada socijalne norme promiču i podržavaju ravnopravnost.

Dakle, istraživanja u socijalnoj psihologiji (Allport, 1954) pokazala su da ostvarenje navedenih šest uvjeta "hipoteze kontakta" (međusobna ovisnost, zajednički cilj, ravnopravan status, neformalan kontakt, višestruki kontakti i socijalna norma ravnopravnosti) smanjuju stereotipiziranje, predrasude i diskriminaciju.

Sljedeći socijalni izazov često se manifestira u raznim oblicima društvene isključenosti, kao novih oblika nejednakosti. U Giddensovu udžbeniku društvena isključenost definirana je kao "način na koji pojedinci mogu postati odvojeni od punog sudjelovanja u širem društvu", čime se naglašavaju procesi odnosno mehanizmi koji dovode do te isključenosti. Kako se dalje objašnjava u navedenom udžbeniku, društvena isključenost ne obuhvaća samo mogućnost osiguranja osnovnih životnih potreba poput prehrane, stanovanja i higijene, nego obuhvaća i aktivno življenje kroz posjećivanje kulturnih priredbi i manifestacija, aktiviranje u društvenim i političkim organizacijama i institucijama, te korištenje javnih usluga i servisa. Pritom vrlo važnu ulogu igra i pojam pristupačnosti, kojim se sve tehničke i ostale barijere, nastale zbog invaliditeta, pokušavaju nadvladati i ukloniti. Što se osoba s oštećenjem vida tiče, društvena isključenost najčešće se javlja u ruralnim sredinama zbog nedostupnosti javnih usluga i servisa. Radi teže mogućnosti zaposlenja i participiranja na tržištu rada, najčešći oblik je ekonomska isključenost - nemogućnost sudjelovanja u proizvodnji i potrošnji (Giddens, 2007). Međutim, u posljednje vrijeme, zbog izražene prisutnosti deagrarizacije, deindustrijalizacije i konzumerizma u postindustrijskom društvu (Peračković, 2010), može se pretpostaviti da i osobe s invaliditetom sve više sudjeluju u potrošnji zbog povećane potrebe i sve veće ponude inovativnih rješenja u obliku proizvoda i usluga asistivnih tehnologija.

Dakle, ekonomska isključenost može dovesti do siromaštva, međutim, kako smatra Giddens (2007.), ekonomska i socijalna isključenost nisu uvijek posljedica loše politike društva, nego i odgovornosti samih pojedinaca koji mogu svjesno odlučiti o svom pasivnom ili aktivnom načinu življenja, primjerice, prihvatanjem ili odbijanjem obrazovanja, stjecanjem dodatnih vještina kroz neprestana usavršavanja, te aktivnog traženja posla. To je od velike važnosti s obzirom na to da obrazovanje može znatno utjecati na društvenu pokretljivost - pomicanje na ljestvici društvenih klasa.

3. Struktura zanimanja osoba s oštećenjem vida prema tipovima društva

Za bolje razumijevanje promjene strukture rada i zanimanja osoba s oštećenjem vida, korisno je, na temelju pisanih izvora i prepričanih svjedočanstava, napraviti kratku analizu njihovih zanimanja i profesija u predindustrijskom, industrijskom i postindustrijskom razdoblju. Pritom je važno napomenuti da ne postoji nagli prijelaz između spomenutih razdoblja po kojima su ovi tipovi društva identificirani, kao niti nagle promjene u strukturi zanimanja svih pripadnika nekog društva jer intenzitet tog prijelaza ovisi o ekonomskim trendovima i razvoju svake države/društva pojedinačno. Važno je isto tako napomenuti da te promjene nipošto ne predstavljaju potpuno odumiranje tradicionalnih zanimanja, nego otvaranje novih mogućnosti za kvalitetnije obrazovanje, šire participiranje na tržištu rada, kao i samu produktivnost na radnom mjestu.

Kako objašnjava Peračković (2010.), kada se želi okarakterizirati razdoblja društvenog, tehnološkog i ekonomskog napretka civilizacije, koriste se pojmovi "predindustrijsko", "industrijsko" i "postindustrijsko", koja se poredanim slijedom nastavljaju jedno na drugo, no to ne znači da su ta razdoblja međusobno proizašla jedna iz drugog odnosno nastanak industrijskog društva nije uzrok nastajanja postindustrijskog, već su to promjene ponajprije u tehno-ekonomskoj sferi društva. No ipak, pojam predindustrijskog društva uglavnom označava dominaciju zaposlenosti pretežno u primarnom sektoru, što znači da je većina stanovništva radila u djelatnostima vezanima uz poljoprivredu, rudarstvo, šumarstvo i ostale djelatnosti vezane za obradu ili preradu prirodnih sirovina i resursa. Glavna osobina industrijskog društva označava dominaciju zaposlenosti u sekundarnom sektoru koji je vezan uz djelatnosti proizvodnje uz uporabu energije i strojne tehnologije, potrebnih za produkciju materijalnih dobara. U današnjim vremenima, u postindustrijskom društvu javlja se dominacija djelatnosti u kojima se kao "sirovine" više ne procesuiraju materijalni resursi, nego podaci, informacije i znanja, te u kojima su računala i telekomunikacije strateški alati za razmjenu tih novih resursa. Te nove alate i resurse Daniel Bell naziva intelektualnom tehnologijom.

Još jedna bitna razlika između industrijskog i postindustrijskog razdoblja jest ta da su u industrijskoj fazi proizvodi predstavljali fizičko posjedovanje, a time i potrošnju, dok resursi postindustrijskog razdoblja nisu fizički potrošivi. Međutim, iako se informacije pohranjuju i ponovno upotrebljavaju, moguć je scenarij u kojem iste zastarijevaju. No procesuiranje podataka svakako postaje osnova svih ekonomskih i društvenih razmjena, dok znanje predstavlja organizirani set izjava, činjenica ili ideja koje je često u kratkom vremenu moguće provjeriti.

Kakva je bila struktura zanimanja osoba s oštećenjem vida u predindustrijskim društvima, teško je sa sigurnošću utvrditi jer su slijepi i slabovidne osobe počele aktivnije društveno djelovati tek 1826. godine, nakon izuma Brajevog pisma (Henri, 1952), dok je prva industrijska revolucija nastupila puno ranije, već 1765. godine. No, iako nema pisanih izvora o životu i radu slijepih i slabovidnih osoba prije početka 19. stoljeća, može se pretpostaviti da su obavljali eventualno samo najjednostavnije kućanske/obiteljske poslove bez nadnice i mogućnosti za samostalan i ekonomski neovisan život.

Nakon industrijske revolucije - tijekom druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća - zbog otvaranja tvornica i migracija seoskog stanovništva u gradove, dolazi do prijelaza iz feudalnog u moderno građansko društvo (Ritzer, 1997). U tim počecima industrijskog razdoblja, prema zapisu iz Henrijeve (1952.) knjige "Život i djelo Louisa Braillea", možemo ugrubo ustanoviti da su se slijepi osobe u većini slučajeva bavile glazbeništvom (sviranje instrumenata - najčešće orgulja i nekih puhačkih instrumenata), te zanatima koji su se pretežito zasnivali na tkalačkim poslovima, dok su razvoj industrije preživjele samo tri radne aktivnosti: pletenje, opletanje stolaca slamom i izrada košara. Tiskanje se još uvijek nije smatralo poslom kojeg mogu obavljati slijepi, što će se kasnije promijeniti nakon izuma i konstrukcije brajevog tiskarskog stroja. Ni u ovom slučaju nema dostupnih podataka o tome je li taj rad bio plaćen ili neplaćen.

Prethodno spomenute promjene proizvodnih resursa, kao i napredak intelektualnih tehnologija, doveo je do određenih promjena u strukturi zanimanja osoba oštećena vida, u smislu da im je omogućeno korištenje računala, virtualno umrežavanje radi komunikacije i

razmjene informacija s ostalim pripadnicima iste populacije, a time dostupnije i efikasnije obrazovanje radi većih mogućnosti za procesuiranjem podataka, informacija i znanja.

U sljedećoj su tablici prema tipu društva i pripadajućem ekonomskom sektoru klasificirana zanimanja osoba oštećena vida. Detalje o načinu obavljanja radnih zadataka na pojedinom radnom mjestu, mogu se pronaći u djelima Philippea Chazala "Slijepi na poslu" i "Slijepi na poslu u Hrvatskoj".

Tablica 1. Zanati, zanimanja i profesije osoba s oštećenjem vida u predindustrijskom, industrijskom i postindustrijskom tipu društva

Tip društva	Ekonomski sektor (djelatnost)	Zanat / zanimanje / profesija osoba s oštećenjem vida
Predindustrijsko	Primarni (poljoprivreda)	Poljoprivrednik/uzgajivač životinja, pomoćni radnik u vinogradarstvu
Industrijsko	Sekundarni (industrija, proizvodno zanatstvo)	Keramičar/oblikovatelj predmeta od gline, pletač košara i stolaca od trske, radnik u prilagođenom pogonu za proizvodnju, pekar, četkar, cvječar
Postindustrijsko	Tercijarni (trgovina, uslužno zanatstvo)	Prodajni telefonist, trgovački asistent, trgovački savjetnik, ugađač klavira, maser, pomoćnik u praonici rublja, prepisivač na brajicu, fotograf
	Kvartarni (školstvo, zdravstvo, kultura, uprava, znanost, sport)	Administrativni tajnik, voditelj projekta, konferencijski prevoditelj, informacijski/savjetodavni telefonist, savjetodavni djelatnik, upravni službenik/referent, operni/zabavni pjevač, dirigent orkestra, glumac, komičar/pripovjedač/spisatelj,

		koncertist, profesor glazbe/stranog jezika/povijesti, književnik, povjesničar, glazbenik, kipar, fizioterapeut/kinezioterapeut, voditelj sportsko-rekreativnih aktivnosti za osobe s invaliditetom, diplomirani pravnik, socijalni radnik, odgojiteljica djece s posebnim potrebama, trener sporta prilagođenog osobama s oštećenjem vida, profesor matematike, odvjetnik, menadžer ljudskih potencijala, profesor sociologije/psihologije, diplomirani komunikolog, radijski animator/voditelj/urednik, inženjer tona, novinar, radijski producent, znanstvenik
	Kvintarni (informatičke djelatnosti)	Informatičar, programer

Iz gornje tablice možemo uočiti da najveća raznolikost zanimanja/profesija slijepih i slabovidnih osoba postoji u kvartarnom sektoru, u kojem ova populacija najčešće obavlja poslove pružanja usluga u administraciji, informiranju klijenata, obrazovanju, zabavi, kulturi i sportu. Nešto slabija raznolikost zanimanja zastupljena je u tercijarnom sektoru, a razlog vjerojatno leži u tome što, primjerice, usluge u trgovini i turizmu zahtijevaju veću mobilnost i lokomociju u odnosu na razmjenu informacija i znanja u kvartarnom sektoru.

Proizvodni odnosno sekundarni sektor zasigurno pruža najširu "lepezu" zanimanja u kojima pretjerano procesuiranje informacija i znanja nije od velike važnosti, međutim, takva zanimanja mogu pružiti najviše zadovoljstva radi "opipljivog" postignuća vlastitog manualnog rada i eventualno izražene kreativnosti. Stoga se u današnje vrijeme takva

zanimanja u populaciji slijepih i slabovidnih osoba najčešće javljaju u obliku hobija ili radne terapije (Chazal, 1999).

Primarni i kvintarni sektor bilježe najuži izbor zanimanja odnosno profesija. Razlog za takvo stanje u primarnom sektoru vjerojatno leži u činjenici da rad u poljoprivredi može biti izuzetno fizički zahtjevan i izrazito manualan, pa su zabilježeni rijetki slučajevi da osobe s oštećenjem vida obavljaju poslove takvog tipa, a i ukoliko obavljaju, većinom se radi o osobama s određenim ostatkom vida, te obiteljskim poljoprivrednim imanjima ili gospodarstvima.

Kvintarni sektor, koji je najbliži teorijskom sociološkom konceptu o postindustrijskom društvu, zahtijeva najveće intelektualne napore te iznimnu snalažljivost, pamćenje, dosjetljivost i "mentalnu spretnost" u radu s računalom opremljenim govornom jedinicom. Iako je u Sjedinjenim Državama sasvim normalno da se slijepe osobe obrazuju za profesiju računalnog programera, u Hrvatskoj to još nije slučaj u specijaliziranim redovnim obrazovnim ustanovama za slijepe i slabovidne, a ukoliko postoje pojedinačni slučajevi, većinom se radi o samoinicijativnom uključenju u tu vrstu djelatnosti. Međutim, važno je biti svjestan da se danas i mnogi poslovi u kvartarnom, tercijarnom, pa i sekundarnom sektoru obavljaju uz pomoć računala, što daje imperativ za računalno opismenjavanje.

4. Razvojni i regresivni učinci društvenih promjena na zapošljivost osoba oštećena vida

Analizirajući navedenu literaturu i iskaze slijepih i slabovidnih osoba koje su uspjele doći do zaposlenja, možemo s velikom sigurnošću pretpostaviti da je kroz 20. i početak 21. stoljeća postojalo nekoliko društvenih promjena koje su imale veći ili manji utjecaj na njihovu strukturu rada i zanimanja, a time i na kvalitetu života. U razgovoru s pripadnicima starijih generacija iz ove populacije, u Hrvatskoj se osjeća smanjenje predrasuda vezanih uz mobilnost i socijalizaciju slijepih osoba, međutim, to isto ne možemo tvrditi i za njihovu zapošljivost s obzirom na to da je i dalje porazno niska (prema statistici Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u 2022. godini - manja od 3%). No ipak postoje pozitivni primjeri navedeni u knjizi "Slijepi na poslu u Hrvatskoj", koji svakako pokazuju da se uz aktivno uključivanje u društvo i uz visoko obrazovanje, slijepe i slabovidne osobe mogu uspješno zaposliti.

Dakle, smanjenje predrasuda u društvu glede zapošljivosti i produktivnosti osoba s oštećenjem vida, predstavlja pozitivan odnosno razvojni učinak jer im omogućuje kvalitetniju integraciju i socijalizaciju u društvu, a posljedično tome i stvaranje društvenih veza koje mogu imati utjecaja i na eventualno buduće zaposlenje. No, kako smatraju Stančić i suradnici (1979.) u svojim istraživanjima o faktorima uspješnosti rada osoba s oštećenjem vida, zaposlenost slijepe ili slabovidne osobe ne znači ujedno i njihovu uspješnu integraciju u društvo.

Iako se ne događa često, odlazak u krajnost glede smanjenja predrasuda, može dovesti do nerealnih optimističnih očekivanja, rjeđe kod poslodavaca ali češće kod samih osoba s oštećenjem vida. To se prvenstveno odnosi na slučajeve kada se slijepa ili slabovidna osoba odluči za zanimanje koje je, realno gledajući iz perspektive većine pripadnika društva, nemoguće efikasno prilagoditi zbog nedostatka vizualne percepcije ili pripadajućih asistivnih tehnologija koje bi mogle zamijeniti nedostatak vida. Tako su u nekim državama zabilježeni slučajevi slijepih fotografa i cvjećara (Chazal, 1999), a iako se pokazalo da je i te djelatnosti moguće obavljati uz specijalna tehnička pomagala i razvoj drugih osjetila, ta zanimanja nisu naišla na širu rasprostranjenost u toj populaciji i društvenu prihvaćenost.

Razvoj tehnologije predstavlja društvenu promjenu koja je zasigurno najviše utjecala na promjenu strukture zanimanja osoba s oštećenjem vida. Pojava računala i ostalih informacijsko-komunikacijskih uređaja s govornom jedinicom dovela je do pojave novih zanimanja kao što su programer računalnih i mobilnih aplikacija, inženjer tona, radijski voditelj itd. Uz to, zbog bržeg procesuiranja informacija, ta je promjena omogućila efikasnije obrazovanje i slijepim osobama koje se ne koriste brajnim pismom, što je dio populacije doživio kao početak slabljenja tradicionalne vrijednosti i identiteta s obzirom na to da je Brajevo pismo prva asocijacija na spominjanje sljepoće. Međutim, ovdje se pojavila i potreba za novim zanimanjima - programerima koji će postojeće ili buduće aplikacije učiniti pristupačnima uz pomoć asistivnih tehnologija (npr. čitača zaslona), što jedino može omogućiti da slijepi zaposlenik obavi neki koristan rad na računalu. S druge strane, negativan ili regresivni učinak ove promjene doveo je do nestajanja mnogih radnih mjesta na telefonskim centralama jer su iste postale automatizirane.

Socio-demografske promjene stanovništva poput migracija, pada nataliteta i starenja stanovništva, obično dovode do veće potražnje za radno aktivnim stanovništvom, posebice za zdravstvenim i turističkim djelatnicima, što predstavlja mogućnost za zapošljavanje masera i fizioterapeuta - tradicionalnih zanimanja slijepih i slabovidnih osoba. S druge strane, zbog "prelijevanja" radnika u druge djelatnosti, vrlo je teško pronaći zainteresirane osobe za rad u asistenciji osoba s invaliditetom, što se može odraziti na kvalitetu života i u konačnici rada, ukoliko je riječ o radnim asistentima.

Ideološka i ekonomska tranzicija kroz koju su prošle bivše socijalističke države, utjecala je paralelno s razvojem tehnologije na nesigurnost stalnog zaposlenja i pada kolektivne povezanosti, a time i jačanja individualizma. S druge strane, otvorila se mogućnost samozapošljavanja slijepih i slabovidnih osoba u raznim djelatnostima, kao što su: pružanje usluga masaže i fizioterapije, proizvodnja sapuna, svijeća i ostalih jednostavnih predmeta ili suvenira, samostalni odvjetnički uredi itd.

I konačno, prelazak administracije na digitalne procese i dokumente, što se popularno naziva digitalnom transformacijom društva, svakako je ubrzalo obradu informacija te omogućilo veću zapošljivost kroz rad od kuće. Međutim, prebrz prelazak na digitalan format

zahtijeva računalnu pismenost, što je većini pripadnika starijih generacija donijelo određene napore u prilagodbi. U Tablici 2. navedene su društvene promjene s pripadajućim razvojnim i regresivnim učincima na strukturu rada i kvalitetu života osoba s oštećenjem vida.

Tablica 2. Razvojni i regresivni učinci društvenih promjena na strukturu rada i kvalitetu života osoba s oštećenjem vida

Društvena promjena	Razvojni učinak	Regresivni učinak	Primjer
Smanjenje predrasuda, stereotipa i diskriminacije	Kvalitetnija integracija i socijalizacija, više samopouzdanja	Nerealistični optimizam	Nestajanje potpunog skepticizma prema radnoj sposobnosti slijepih osoba – nerealni zahtjevi populacije osoba oštećena vida za određenim radnim mjestima, bavljenje neprilagođenim zanimanjima (cvjećar, fotograf, medicinski dijetetičar itd.)
Razvoj tehnologije	Šira mogućnost obrazovanja, pojava novih zanimanja/profesija	Nestajanje tradicionalnih zanimanja	Automatizacija telefonskih centrala: pad potražnje za telefonistima Asistivne tehnologije: brže i praktičnije usvajanje informacija, pojava slijepih programera, inženjera tona, znanstvenika itd. Pojačana potreba za novim zanimanjima: programer/prilagođavač aplikacija za veću pristupačnost.
Migracije, pad nataliteta i starenje stanovništva	Veća potražnja za zdravstvenim djelatnicima	Nedostatak osobnih i radnih asistenata	Zdravstveni problemi: veća potražnja za maserima/fizioterapeutima. Nedostatak radne snage: manjak radnih i osobnih asistenata.

Socio-ekonomska tranzicija	Veće mogućnosti za samoostvarenje i obrtništvo	Nesigurnost stalnog zaposlenja, rast individualizma i slabljenje kolektiva	Prijelaz socijalizam - Liberalni kapitalizam: mogućnost samostalnog rada masera, gašenje radionica zaštićene proizvodnje.
Digitalna transformacija	Mogućnost rada, komunikacije i obrade informacija na daljinu, brža i efikasnija administracija, pristupačnost dokumenata	Moguće zapostavljanje mobilnosti i socijalizacije, teža prilagodba starijih generacija	Slijepi informatičari mogu raditi od kuće, ali česti fizički neodlazak na posao smanjuje sposobnost orijentacije i mobilnosti u prostoru, kao i socijalizacije. Zahtijeva dodatne edukacije za starije generacije.

5. Organizacija rada i produktivnost osoba s oštećenjem vida

Dva osnovna modela organizacije ljudskog rada koja su dominirala krajem 19. i većim dijelom 20. stoljeća bili su tejlorigizam i fordizam. Kao prvi princip znanstvenog upravljanja radom, tejlorigizam u industriji i organizaciji poduzeća stavlja sustav proizvodnje na prvo mjesto, dok čovjek pada u "drugi plan". Njegov tvorac, inženjer i ekonomist Francis Taylor, uveo je u ovaj princip detaljno proučavanje radnih procesa i zadataka (Janoski, Lepadatu 2014). Kako dalje navode isti autori, "uz pomoć studija vremena i kretanja, nadglednici detaljno proučavaju rad i zamjenjuju neformalne metode rada sa onima dobivenima na temelju znanstvenog proučavanja rada i rezultata". Drugim riječima, To su obavljali i uz pomoć eksperimenata nad radnim procesima, razvijajući učinkovite načine rada proučavanjem vremena potrebnog za fizičke pokrete i misaone procese radnika, te optimalnih vremena potrebnih za odmor. Uz to, "pružali su detaljne upute i nadzor svakog radnika u izvršavanju njegovog zadatka", a njegovu su motivaciju za rad poticali dodatnim bonusima za prebacivanje norme, odnosno za proizvodnju više proizvoda nego što je bilo predviđeno. Kako su se osobe s oštećenjem vida snalazile u ovakvoj individualnoj organizaciji rada možemo samo pretpostaviti. Povećana produktivnost i time pripadajući bonusi su nešto što u svakom slučaju predstavlja otežavajuću okolnost za njihov rad, međutim, to su ipak bila

vremena u kojima se ručnom serijskom proizvodnjom moglo nešto zaraditi, pogotovo u ruralnim područjima stanovanja. Uzmemo li u obzir prethodno spomenute povijesne zapise da su se u to vrijeme bavile jednostavnim proizvodnim zanatima vezanima uz tkalačke poslove i poslove izrade jednostavnih predmeta poput košara i drvenih/pletenih stolaca, možemo isto tako pretpostaviti da im je nizak stupanj podjele rada odnosno individualizacija radnih zadataka u slučaju obavljanja samostalne djelatnosti zapravo i odgovarala. Primjerice, neki slijepi pletač košara, ukoliko je bio kvalitetno obučan i spretnan u svom poslu, mogao je izraditi više košara od predviđene količine za taj dan i time više zaraditi. No, Taylor je isto tako tvrdio: "Ako je radnik motiviran i pravilno odabran za određeni posao, morao je povećati i produktivnost i svoju zaradu". Dakle, Nije mario za to da se posao olakša i demokratizira, te da radnici sudjeluju u savjetima za poboljšanje radnog procesa što je, uz nepoticanje timskog rada, jedna od temeljnih kritika tejlorigma.

Drugi model organizacije rada, fordizam, koji je potaknuo masovnu proizvodnju, najveći utjecaj u industriji imao je od kraja drugog desetljeća 20. stoljeća (1918.) do kraja 60-ih godina istog stoljeća. Iako dijeli mnoge koncepte strukture rada s tejlorigmom, njegova glavna karakteristika je korištenje takozvane proizvodne vrpce ili linije za montažu, što dovodi do toga da tempo rada nije više glavni kriterij za ostvarenje veće radničke nadnice. Fordizam se sastoji od nekoliko tehničkih i socijalnih aspekata. Što se tiče onih tehničkih, najvažnije je istaknuti da se proizvodi, njihovi dijelovi i radni procesi podvrgavaju intenzivnoj standardizaciji, što pospješuje njihovu zamjenjivost. Prednost standardiziranih dijelova leži u tome što se lako uklapaju u linijsku montažu, pa se radni zadaci mogu višestruko razdvojiti na manje i strogo precizirane procese. I ovdje možemo pretpostaviti mogućnosti odnosno prednosti za rad osoba oštećena vida u ovakvom modelu organizacije rada. Ukoliko se prisjetimo da su slijepi i slabovidne osobe radile, primjerice, u prilagođenim radionicama na izradi drvenih i pletenih stolaca, određeni radni zadatak kao što je bušenje rupa na drvenom dijelu budućeg stolca mogao je obavljati radnik na fiksiranoj bušilici uz pomoć oznaka i šablone, drugi je mogao samo postavljati pletene dijelove, dok bi treći radnik eventualno stezao vijke ili nešto slično. S druge strane, standardizacija dijelova za stolce omogućava toj istoj radionici da se bavi i njihovim popravcima, što tu djelatnost čini dulje

održivom. No treba biti svjestan i da je ta standardizacija materijalnih dijelova i tehnologija montažnih linija dovela i do standardizacije radnih zadataka, što je uzrokovalo mnoge dekvifikacije ljudskog rada. U vremenima kada je broj visokoobrazovanih osoba s oštećenjem vida bio vrlo nizak, a zbog nepostojanja asistivnih tehnologija koje bi omogućile zaposlenje na dinamičnijim radnim mjestima, ta dekvifikacija i brz način dolaženja do zaposlenja vjerojatno su odgovarali većini pripadnika te populacije jer gubitak vida može znatno ograničiti širinu izbora drugih zanata, kao i samostalno stvaranje većine složenijih proizvoda. Međutim, prezasićenost tržišta standardiziranim proizvodima upravo je i dovela do pada fordizma i nastupanja postfordizma početkom 70-ih godina 20. stoljeća (Janoski, Lepadatu 2014). Što se tiče socijalnog aspekta fordizma, važno je istaknuti da je isti doveo do povećanja produktivnosti, a time i do povećane potrošnje, rasta ekonomije, konzumerizma i razvoja socijalne države - društva u kojem je od presudne važnosti smanjivanje nejednakosti unutar populacije, uz pomoć subvencioniranja određenih dobara i usluga (Giddens, 2007), a to je pak većini nezaposlenih osoba s oštećenjem vida zasigurno donijelo određenu socijalnu sigurnost.

Postfordizam se razvio nakon naftne krize 1970-ih godina, a karakterizira ga upravo ono o čemu je govorio i Daniel Bell, tvorac koncepta postindustrijskog društva (Peračković, 2010) - masovna transformacija rada sa proizvodnih na uslužne djelatnosti. Janoski i Lepadatu (2014.), u svojoj kratkoj knjizi "Dominantne podjele rada: modeli proizvodnje koji su transformirali svijet rada", kao i Bell koriste izraz "postindustrijalizam", naglašavajući time isključivo promjene u radu i proizvodnji, dok pojam "postmodernosti" predstavlja i kulturne promjene. Kako dalje navode isti autori, u postfordizmu je masovna proizvodnja zamijenjena specijaliziranim proizvodnim procesima, koji pružaju jedinstveniji dizajn i veću kvalitetu".

"Specijalizacija zahtijeva kraće proizvodne serije, a ponekad i serijsku obradu, ali u oba slučaja proizvodi se proizvode fleksibilnim radnim aranžmanima. Ono što je omogućilo da fleksibilna proizvodnja postane moguća i profitabilnija, su nove tehnologije koje uključuju informatizaciju i robotiku, a proizvodnja se kontrolira fleksibilnim tehničkim i ljudskim sustavima koji koriste računalnu i komunikacijsku tehnologiju. Velike organizacije s

birokratskim karakteristikama promijenjene su u reaktivnije, fleksibilnije i obično "ravne" organizacije s minimalnom hijerarhijom. Uz postfordizam dogodio se i pomak u konzumerizmu, tako da su potrošači počeli preferirati zanimljivije i jedinstvene proizvode.

Prema svjedočanstvima iz spomenute Chazalove knjige (1999.), počeci informatizacije radnih mjesta osoba s oštećenjem vida započela je krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. stoljeća, da bi u 90-ima postala standard u Francuskoj, dok je (iz osobnog zapažanja autora ovog rada i razgovora sa slijepim osobama), u Hrvatskoj započela nešto kasnije - početkom 2000-ih godina. Naravno, zahtjevi za većom inovativnosti i fleksibilnosti rada u postfordizmu, zasigurno su za sobom povlačili i zahtjeve za višim stupnjem obrazovanja, kako radnika bez invaliditeta, tako i onih malobrojnih osoba s oštećenjem vida koje su radile u nekoj vrsti proizvodnje (Chazal, 1999). Ta fleksibilna radna praksa nije uvedena samo na područja u kojima se razvijaju nove proizvodne tehnike i upravljački stilovi, nego i na područje radne okoline i marketinga. Uvedena je grupna proizvodnja, timovi za rješavanje problema i višestruki zadaci. Što se tiče višestrukih zadataka, Stančić i suradnici (1979.) u svojim istraživanjima smatraju da upravo oni predstavljaju najveći izazov na radnim mjestima osoba s oštećenjem vida jer čak i u prilagođenoj radnoj okolini dolazi do situacija koje slijepe osobe teško mogu riješiti. Tada na scenu obično nastupa individualna snalažljivost i osobna invencija, solidarnost u radnom timu ili pomoć radnog asistenta.

6. Zaključak

Društvene promjene, a posebno one koje se tiču razvoja tehnologije, određenim dijelom su utjecale i na strukturu zanimanja osoba s oštećenjem vida, što potvrđuje teorijski koncept Daniela Bella o postindustrijskom društvu i u slučaju ove socijalno ugrožene skupine. Uz to je potrebno naglasiti da ovdje postoje još i dodatni izazovi koji se javljaju zbog specifičnosti načina na koje ta skupina djeluje u svijetu rada, a uspješnost tog djelovanja svakako ovisi o prilagođenosti radne okoline, poštivanju prava koja su toj skupini dodijeljena, te ponajviše socijalnoj osjetljivosti institucija.

Međutim, pored ovih vanjskih čimbenika, postoje i oni unutarnji koji se tiču sposobnosti slijepih i slabovidnih osoba da se adaptiraju na radnu okolinu i integriraju u društvo, što više stavlja naglasak na individualne sposobnosti nego na one kolektivne. To potvrđuje činjenica da, iako postoje određena tradicionalna i/ili popularna zanimanja/profesije u kojima se osobe s oštećenjem vida odlično snalaze i postižu zadovoljavajuću razinu znanja i stručnosti, postoje i ona "neprikladna" zvanja slijepih osoba koja ostatak radno aktivnog društva promatra s određenom skepsom, ali u kojima je unatoč nedostatku vizualne percepcije također postignuta zadovoljavajuća adaptacija i produktivnost.

Stoga u konačnici možemo zaključiti sljedeće: struktura zanimanja osoba s oštećenjem vida u budućnosti će vjerojatno doživjeti nove promjene, što će ovisiti o razvojima novih intelektualnih tehnologija poput umjetne inteligencije, ali i o pojedincima iz ove društvene skupine koji će te nove inovativne alate znati upotrijebiti u svojim profesijama - tako da nedostatak vizualne percepcije svedu na minimum uz istovremeno povećanje produktivnosti na maksimum.

7. Literatura:

1. Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing company Inc.
2. Aronson, E., Wilson T., Akert R. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
3. Chazal, P. (ur.)(2007). *Slijepi na poslu*. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
4. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
5. Henri, P. (1975). *Život i djelo Louisa Braillea*. Zagreb: Tiflološki muzej.
6. Janoski, T., Lepadatu, D. (2014). *Dominant Divisions of Labor: Models of Production That Have Transformed the World of Work*. London: Palgrave Macmillan.
7. Peračković, K. (2010). *(Za)što raditi u postindustrijskom društvu?: Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Alinea.
8. Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
9. Stančić, V., Tonković, F., Zovko, G. (1979). *Profesionalna integracija slijepih*. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
10. Varufakis, J. (2015). *Što sam rekao kćeri o ekonomiji*. Zagreb: Sandorf: Jutarnji list.
11. Veljača, A., Vrbanić, A., Juzbašić, T., Fajdetić, A., Kiš-Glavaš, L. (2012). *Slijepi na poslu u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.